

JEP

Araştırma Makalesi • Research Article

Rumeli ve Kafkasya'dan Atranos'a Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1895-1910)

Immigrations from Rumeli and the Caucasia to Atranos and the Settlement of Immigrants (1895-1910)

Celil BOZKURT^{a, *}

^a Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 81652, Akçakoca/Düzce/Türkiye, ORCID: 0000-0001-6103-1642

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 08.04.2021

Kabul tarihi: 25.07.2021

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Göç, Hüdavendigar Vilayeti, Atranos, Rumeli, Kafkasya

ÖZET

19. Yüzyılda büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti, zamanla yoğun bir göç dalgasına maruz kaldı. Balkanlar ve Kafkasya'da yabancı topraklarda kalan Osmanlı'nın eski tebaası, Anadolu topraklarına göç etmeye başladı. Anadolu'da göçmenlerin en çok iskan edildiği vilayetlerden birisi de Hüdavendigar Vilayeti'di. Vilayete bağlı Bursa Sancağı'nın Atranos kazası; Avrupa, Rumeli ve Kafkaslardan gelen çeşitli göçmenlerin iskân edildiği bir bölge oldu. Bölge, Bosna Hersek, Bulgaristan, Batum ve Kazan'dan gelen göçmenlere ev sahipliği yaptı. Atranos'ta kurulan Muhacirin Komisyonları, göçmenlerin iskân edilmesinde ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli roller üstlendi. Atranos'a gelen göçmenler, zaman zaman yer değiştirse de bölgedeki varlıklarını günümüze kadar devam ettirdi. Bu makale, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devletinden kopan Balkanlar ve Kafkasya'daki bazı Türk-Müslüman halkın Atranos kazasına olan göçlerini incelemektedir. Araştırma, büyük oranda Osmanlı arşiv belgelerine dayanmaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 08.04.2021

Accepted: 25.07.2021

Keywords: Ottoman State, Migration, Hüdavendigar Province, Atranos, Rumelia, Caucasus

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which suffered great land losses in the 19th century, was exposed to an intense wave of immigration over time. The former subjects of the Ottoman Empire, who remained in foreign lands in the Balkans and the Caucasus, began to migrate to Anatolian lands. Hüdavendigar Province was one of the provinces where immigrants were mostly settled in Anatolia. Atranos township of Bursa Sanjak of the province became a region where various immigrants from Europe, Rumelia and the Caucasus were settled. The region hosted immigrants from Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Batumi and Kazan. The Immigrant Commissions established in Atranos played an important role in the resettlement of immigrants and meeting their needs. Even though the immigrants who came to Atranos changed places from time to time, they continued their existence in the region until today. This article examines the migration of some Turkish Muslim people in the Balkans and Caucasus to Atranos, which broke away from the Ottoman Empire after the Treaty of Berlin in 1878. The research is largely based on Ottoman archival documents..

* Sorumlu Yazar /Corresponding Author

e-posta: celilbozkurt@duzce.edu.tr

Atif: Bozkurt, C. (2021). Rumeli ve Kafkasya'dan Atranos'a Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1895-1910), *Journal of Economics and Political Sciences*, 1(1), 1-13.

1. Giriş

Osmanlı Devleti, 18.Yüzyılın sonlarında ve 19. Yüzyıl boyunca Rusya ile yaptığı savaşlar sonucunda büyük toprak kayıplarına uğradı. Kaybedilen topraklarda korkunç baskı ve katliama maruz kalan Müslümanlar, yoğun bir şekilde Anadolu'ya göçmeye başladı. Özellikle Kafkaslar ve Rumeli'den başta Türkler olmak üzere farklı etnik kökenden binlerce Müslüman, Osmanlı Devleti'ne sığındı. 1783'te Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesiyle başlayan göçler, günümüze kadar devam etti. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Kafkasya, Kırım ve Balkanlardan Anadolu'ya bir göç dalgası başlattı. Kırım Savaşı (1853-1856) Dobruca, Kuzeydoğu Bulgaristan ve özellikle Kırım'dan gerçekleşen göçleri tetikledi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Kafkaslar ve Rumeli'den Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi başlattı. 1878'de Bosna'nın Avusturya tarafından işgaliye birlikte Bosna, Karadağ ve Sancak'tan Müslüman halk, zorunlu göçe başladı. Göçler, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda da aralıklarla devam etti (Karpaz, 2010: 94-96).

Osmanlı Devleti, eski topraklarından Anadolu'ya yönelen göçmenleri dini ve etnik bir ayrıma tabi tutmaksızın farklı bölgelerde iskân etti. Osmanlı Hükümeti, büyük bir nüfusun hem dış düşmanlara karşı savunmada hem de ekonomik gelişmenin sağlanmasında gerekli olduğuna inanıyordu. Hükümete göre, şayet Osmanlı tarımı ıslah edilir ve de başka topraklar da tarıma açılabilirse devletin vergi gelirleri büyük oranda artabilirdi. Osmanlı İdaresinin 1856'dan sonra benimsediği nüfus politikasının amacı bu ihtiyacı karşılamaya yönelikti (Karpaz, 2010: 152-153). Hükümet, ayrıca yeni gelen göçmenlerle birlikte Hristiyan halkın yaşadığı yerlerde Müslüman varlığını artırmayı planlıyordu. Bununla birlikte Hükümet, Osmanlı Devleti'nin beka savaşı verdiği bir süreçte şiddetle ihtiyaç duyduğu asker ihtiyacını göçmenlerden karşılayabilirdi (Orat vd., 2011: 20-22).

Osmanlı Devleti, Tanzimat Devri'ne kadar göçmenler ve göçmenlerin iskânıyla ilgili olarak özel bir örgütlenmeye gitmedi. Bu konudaki işler, devletin ilgili birimleri tarafından idare edildi. 1859'dan sonra göçlerin artması ve bir süreklilik arz etmesi üzerine göç işleriyle uğraşacak özel komisyonlar kurulmaya başladı. Bu dönemde il kez 5 Ocak 1860'da Sadrazam Ali Paşa tarafından bir "Muhacirin Komisyonu"

kuruldu. Önce Ticaret Nezareti'ne bağlı olan komisyon, 1861'de bağımsız oldu. Komisyonun görevi, göçmenlerin sevkini düzenlemek, haberleşme ve yazışmaları sağlamak ve muhtaçlara yardım etmektir (Dündar, 2018: 58). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra gelen göçmenlerle ilgilenmek üzere 9 Temmuz 1878'de "İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu" kuruldu. Komisyona bağlı olarak İdare-i Umur-ı Hesabiyye, İdare-i Umur-ı İskaniyye, Devair Şubeleri, Sevk-i Muhacirin Komisyonu ve Muhacirin Umur-ı Sıhhiyye Komisyonu adıyla alt şubeler oluşturuldu. Ayrıca belediye daireleri dâhilinde 20 şubenin açılması kararlaştırıldı. Komisyon, göçmenlerin her türlü işini yürütecek, muhacirin daireleriyle haberleşmede bulunacak, göçmen işlerine ait hususları tespit edecek ve gerekli tedbirleri alacaktı (Nedim, 1999: 69).

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Anadolu'ya büyük bir göç dalgasının yayılmasına neden oldu. Bunun üzerine Padişah II. Abdülhamit'in başkanlığında bir "Muhacirin Komisyonu" kuruldu. Komisyon, Erkan-ı Harbiye'den 4 zabıt ile Dâhiliye Nezareti'nden 2; Maliye, Ticaret ve Nafia nezaretlerinden 1'er ve Orman Nezareti'nden 1 olmak üzere toplam 10 azadan oluşmaktaydı (Dündar, 2018: 60).

Türklerin yanı sıra bazı yabancı devletler de Osmanlı ülkesine gelen göçmenlerle ilgili komisyonlar kurdu. Örneğin 22 Ocak 1878'de Avusturya-Macaristan konsolosu başkanlığında "Milletlerarası Muhacirlere Yardım Komitesi" adıyla bir komisyon kuruldu. Komisyon, uluslararası çağrıda bulunarak yabancı ülke ve kuruluşları göçmenlere yardım etmeye davet etti. Bunun yanı sıra İngiliz vatandaşı Baronne Bourdett tarafından 1878'de İngiltere'de "Sermaye-i Şefkat-i Osmaniyye (Turkish Compassionate Fund) adlı bir cemiyet kuruldu. Cemiyet, İngiltere'de toplanan aynı ve nakdi yardımları İstanbul'a sevk ederek göçmenlere ulaşmasını sağladı. Cemiyetin 1878 Şubatına kadar topladığı yardımlar, 24.000 İngiliz lirasını buldu (Nedim, 1999: 76-78).

Rumeli ve Kafkas göçmenlerinin Anadolu'da en yoğun olarak iskân edildiği bölgelerin başında Hüdavendigâr Vilayeti gelmekteydi. Binlerce göçmen, vilayetin arazi ve nüfus özelliklerine göre farklı bölgelere dağıtılarak iskân edildi. Vilayetin dağlık kesimini oluşturan Atranos kazası, muhtelif devletlerden gelen göçmenlerin iskân edildiği

bölgelerden birisi olmuştur. Osmanlı arşiv belgelerini kaynak alan bu makalede, Rumeli ve Kafkaslardan Atranos kazasına gelen göçmenlerin iskânı ve göçmenlere yapılan yardımlar analiz edilecektir.

2. Kafkasya ve Rumeli'den Hüdavendigar Vilayetine Göçler

Hüdavendigar Vilayeti, Kafkasya ve Rumeli'den gelen göçmenlerin en çok iskân edildiği bölgelerin başında gelmektedir. Bölgenin topoğrafyası, her bölgeden gelen göçmen için uygun şartlar sunmaktaydı. Bölge, aynı zamanda göçmenlerin Orta ve Doğu Anadolu'ya sevki için stratejik bir noktada bulunuyordu. Rumeli ve İstanbul'da yığılan göçmenler, Hüdavendigar Vilayetine sevk edilmek üzere başta Gemlik, Mudanya ve Edremit'in Ilıca iskelelerine gönderiliyordu.

Hüdavendigar Vilayetinde bulunan göçmenlerin sayısı 1885 itibarıyla 18.919 hanede 81.253 kişiydi. Bunların 6342 hanelik 26.263 nüfusu, Rumeli göçmeni ve 2147 hanelik 9215 nüfusu da Çerkes olup, 6.609 hanelik 29.886 nüfusluk kısmı da vilayet dâhilinde müteferrik olarak dağıtılmıştı. Ayrıca 398'i Mihaliç'e, 15'i Gönen'e ve 1.577'si Karesi merkez kazasına gönderilmek üzere vilayete 1990 Pomak muhaciri gelmişti (Nedim, 1999: 185).

Hüdavendigar Vilayetinin 1874'teki nüfusu 838.494'ü Müslüman, 191.750'si gayri müslim olmak üzere 1.030.244 kişidir. 1877-1891 tarihleri arasında 162.028'i İstanbul'dan olmak üzere, vilayete 189.028 göçmen sevk edildi. Göçmen sevkıyla birlikte vilayetteki nüfus artış oranı ülke genelinin üzerine çıktı ve vilayetin nüfusu 1890'lı yıllarda 1.626.869'a yükseldi (Nedim, 1999: 186).

Rumeli ve Kafkas göçmenlerinin Hüdavendigar Vilayetinde en çok iskân edildiği bölge Bursa Sancağıydı. 1887 tarihli Hüdavendigar Vilayet Salnamesi'ne göre, İnegöl'e 1.343'i merkeze olmak üzere 3.712, Karacabey'e 3.218'i merkeze olmak üzere 13.310, Mustafa Kemal Paşa'ya 3.144'ü merkez olmak üzere 16.197, İzmit'e 2088, Yenişehir'e 1.691 ve Gemlik'e 3.873 göçmen yerleştirildi (Kaplanoğlu & Kaplanoğlu, 2014:49-50). Göçmenlerin sayısı ilerleyen süreçte artarak devam etti. Bursa merkez ve taşraya yerleştirilen göçmenler için yeni köy ve mahalleler kuruldu. Bu süreçte göçmenlerin iâşe ve barınma gibi ihtiyaçları, vilayet ve belediyeler eliyle karşılandığı gibi yardımsever ahali de göçmenlere aynı ve nakdi yardımlarda bulundu.²

3. Atranos'ta Muhacirin Komisyonlarının Kurulması

Adını Roma İmparatoru Hadrianus'tan alan Atranos, araştırmaya konu olan dönemde Hüdavendigar Vilayeti'nin Bursa Sancağı'na bağlı bir kaza statüsündeydi. Atranos, Dâhiliye Nezareti'nin 21 Kasım 1913 tarihli kararıyla Orhaneli, kaza merkezi kasaba da Beyce adını aldı (BOA. MF.İBT. 471/21). Atranos, günümüzde Bursa'ya bağlı Orhaneli, Keles, Büyükorhan ve Harmancık ilçeleriyle Balıkesir'e bağlı Gökçedağ nahiyesini kapsamaktaydı.

Bursa'da kurulan ilk Muhacirin Komisyonu, H. 1301 (M. 1883-1884) tarihinde Yenişehir kazasında kuruldu. Bunu takip eden komisyonlar, Mihaliç'te (Karacabey) 1888, Kirmasti'de (Mustafa Kemal Paşa) 1899, Atranos'ta 1888, İnegöl'de 1902 ve Gökçedağ Nahiyesinde 1888 yılında oluşturuldu. Komisyonlar, genel olarak bir mülki amirin başkanlığında ve yerelden seçilen 4 azadan oluşmaktadır.

ATRANOS'TA KURULAN MUHACİR KOMİSYONLARI

YIL	KAZA	KOMİSYON BAŞKANI	KOMİSYON AZALARI
1888	Orhaneli	Kaymakam Mehmed Reşid Efendi	1. Halil Ağa 2. Hacı Mehmed Ağa 3. Hacı Ali Ağa 4. Hacı Ahmed Efendi (Hüdavendigar Vilayet Salnamesi (HVS), (H.1305-M.1888), s.50. Aktaran; Seyhan, 2014: 140)

² Bu yardımlardan birkaçı için bkz. BOA. DH. MKT. 1903/27 ve BOA. DH. MKT. 1884/94.

1890-1891	“	“	<ol style="list-style-type: none"> 1. Halil Ağa 2. Hacı Ahmed 3. Alim Ağa 4. Hacı Nuri 5. Hacı Ali (H.V.S. (H.1307-1308/M.1890-1891), s. 300. Aktaran; Seyhan, 2014: 140)
1892	“	Kaymakam Tahir Efendi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osman Ağa 2. Alim Bey 3. Hacı Ali Ağa 4. Hacı Mehmed Ağa 5. Hacı Nuri Ağa (H.V.S.(H.1310-M.1892), s. 165. Aktaran; Seyhan, 2014: 141)
1893	“	Kaymakam Mehmed Tahir Efendi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osman Ağa 2. Alim Ağa 3. Hacı Ali Ağa 4. Hacı Nuri Ağa 5. Sadık Ağa (H.V.S.(H.1311-M.1893), s. 161. Aktaran; Seyhan, 2014: 141)
1894		Kaymakam Tahir Bey	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osman Ağa 2. Hacı Nuri Ağa 3. Hacı Ali Ağa 4. Sadık Ağa (H.V.S.(H.1312-M.1894), s. 169. Aktaran; Seyhan, 2014: 141)
1896		Kaymakam Mustafa Hilmi Bey	<ol style="list-style-type: none"> 1. Naib Efendi 2. Hacı Arif Ağa 3. Mal Müdürü Ali Bey 4. Tahrirat Kâtibi Osman Ağa 5. Sadık Ağa (H.V.S.(H.1314-M.1896), s. 181. Aktaran; Seyhan, 2014: 141)
1899		Kaymakam Hüseyin Nazmi Bey	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osman Ağa, 2. Memiş Ağa 3. Hacı Nuri Efendi 4. Sadık Ağa (H.V.S.(H.1317-M.1899), s. 137. Aktaran; Seyhan, 2014: 142)
1901		Kaymakam İbrahim Edhem Bey	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tapu Kâtibi Hüseyin Efendi 2. Hacıoğlu Hacı Osman Ağa 3. Orman Memuru Ahmed Ağa (H.V.S.(H.1319-M.1901), s. 141. Aktaran; Seyhan, 2014: 142)
1902		Kaymakam İbrahim Edhem Bey	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tapu Kâtibi Hasan Efendi 2. Hacıoğlu Hacı Osman Ağa 3. Tahrirat Kâtibi Adil Efendi 4. Orman Memuru Ahmed Ağa (H.V.S.(H.1320-M.1902), s. 142. Aktaran; Seyhan, 2014: 142)

4. Avrupa ve Rumeli'den Atranos'a Göçler

4.1.. Avrupa'dan Atranos'a Göçler

Osmanlı Devleti, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi'ne göre, Bosna-Hersek üzerindeki hükümler haklarını korunması şartıyla bölgenin idaresini geçici olarak Avusturya-Macaristan'a bıraktı. Fakat Gayri Müslim bir devletin idaresinde kalan Müslüman Boşnaklar, bunu kabul etmeyerek direnişe başladı. Fakat Avusturya-Macaristan ordusu, 1878 Aralığında tam anlamıyla Bosna-Hersek'i işgal etti. Osmanlı Devleti, Müslümanları Bosna-Hersek'te tutmak istediye de Boşnakların İstanbul'a göçüne engel olamadı (Gündüz, 2012: 97-142).

1882-1900 arasında Bosna-Hersek'ten Türk topraklarına 120.000 civarında Müslüman göçmen sığındı. Göçmenler, özellikle Ankara ve Bursa Vilayetleri dâhilinde iskân edildi. Türkiye'ye yerleşen Boşnakların neredeyse tamamı Bursa ile Adapazarı arasında iskân edildi. Günümüzde Karamürsel ve Adapazarı ile birlikte Boşnakların en yoğun bulunduğu yer Bursa'dır. Boşnakların, Sman Dağları ile Uludağ'ın doğu eteklerine yerleştiği görülmektedir (Kaplanoğlu & Kaplanoğlu, 2014: 112).

Avrupa'dan Atranos'a olan göçler, sadece Bosna Hersek'ten gerçekleşen göçlerdi. Sedaret Makamına sunulan 29 Eylül 1895 tarihli bir yazıya göre, Boşnak göçmenlerin, Atranos'a tabi Karıncalı Karyesi civarında Akçasaz ve Yörük Yaylası mevkiinde iskân edilmesi kararlaştırıldı (BOA. DH. MKT. 436/6). Göçmenlerin tayinat ve hane kirası olarak sarf edilecek masrafın karşılanması için 3903 guruşluk bedelin "on yedi kıta senet mucibince" karşılanması planlandı (BOA. DH. MKT. 428/11). Ayrıca göçmenler için yapılacak 17 hanenin inşası için han başına 500'er guruştan toplamda 8.500 guruşun Hüdavendigâr Vilayeti emvalinden ödenmesine karar verildi.³

Atranos'a gelen Boşnakların (Gaçka) bir kısmı, Gökçedağ Nahiyesi'nde iskân edildi. Hüdavendigâr Vilayeti'nin 23 Mart 1896 tarihli bir raporuna göre, bu göçmenlerin başlangıçta Kütahya'da iskân edilmesi düşünülmüştü. Fakat göçmenlerin iskân

bölgesini uygun görmemeleri üzerine bunlar geçici olarak Gökçedağ Nahiyesine sevk edilmişti. Burada iki sene kalan göçmenler, sonradan Hüdavendigâr Vilayeti'nce Atranos'a bağlı Akçasaz civarına sevk edildi. Atranos Kazası, bu süreçte göçmenlere 13.900 guruşluk bir yevmiye dağıttı. Göçmenler, söz konusu meblağın dışında 7326 guruşluk bir yevmiye tahsisatı daha istedi.⁴

Atranos'ta iskan edilen göçmenlerin sorunları zaman zaman Türk basınına yansıyor ve konuyla ilgili ilgi çekici yorumlara yer veriliyordu. *Servet-i Fünun*'ün Bursa muhabiri, bu hususta şunları yazıyordu:

"Söz idare-i mahalliyeye tahalluk etmiş iken bu seneden vürud edüb lacel el iskân Atranos cihetine sevk olunmuş elli hane muhacirine aid garib bir fıkra hikaye edeceğim: İki buçuk sene akdem şehrimize gelüb dediğim üzere Atranos'a sevk olunan bu muhacirlerin hanesi başına cümle-i avatıf-ı seniyyeden olmak üzere bir mikdar hane parası ile iskan olununcaya kadar dahi beher nefere yevmiye beş guruş itası ferman buyrulmuş idi. Aradan tamam iki buçuk sene geçdiği halde muhacirler iane-i hükümet olan yevmiye ile geçinmeği sa'y ve gayrete tercih etdiklerinden şimdiye değin bir köy teşkil etmemiştir ki hane yapmak değil yere bir değnek bile dikmemişlerdir. Bu adamlara mükerreren saya-i lazime icrası ile iskân etmeleri emr ve tenbih edildiği halde elan hane berduşane ve atilane yaşamak cihetinde ısrar gösterdiklerinden naşi zann-ı acizanemce artık yevmiyelerinin kat'ına karar verilmiştir" (Servet-i Fünun, 1896: 9-10).

4.2. Rumeli'den Atranos'a Göçler

Rumeli'de Türk azınlığın en yoğun olarak yaşadığı ülke Bulgaristan'dı. 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla bir prenslik haline gelen Bulgarlar, II. Meşrutiyetin ardından 5 Ekim 1908'de bağımsızlığının ilan etti. Bulgaristan, ülkede kalan Müslüman azınlığın haklarını koruyacağını kabul etmişti. Fakat Bulgaristan, sonraki süreçte Türk azınlığa karşı baskı ve asimilasyon politikalarına yöneldi. Böylelikle Türkler, Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Savaşı'nda Rusya'ya yenilmesinin ardından büyük göç

³ Sedaret Makamına yazılan 29 Eylül 1895 tarihli yazı. Bkz. BOA. DH. MKT. 436/6; BOA. BEO. 691/51781.

⁴ Hüdavendigâr Vilayeti'nin 23 Mart 1896 tarihli bir raporu. Bkz. BOA. BEO. 759/56889.

dalgaları halinde Anadolu'ya akmaya başladı (Kaplanoğlu & Kaplanoğlu, 2014: 98-99).

Rumeli'den Atranos'a olan göçlerin hemen hepsi Bulgaristan'ın farklı bölgelerinden gerçekleşti. Maliye Nezareti'nin 15 Mart 1903 tarihli raporuna göre, Filibe'den gelen göçmenler, Atranos'a bağlı Gökçedağ Nahiyesinde bulunan üç baş mevkide toplam 40 hane olarak iskân edildi. Burada kurulan köye sonradan Osmaniye adı verildi.⁵ Bu göçmenlere hane başına 1.5 kile (yaklaşık 25 kilo) tohumluk hinta (buğday), çavdar ve üçer kile şa'ir (arpa) ve yarımşar kile mısır dağıtılması planlandı. Bunların mübayaa ve dağıtılması için gerekli olan 3.170 gurusun Hüdavendigâr Vilayeti'nden alınması kararlaştırıldı (BOA. A)MHM. 521/26).

Bulgaristan'ın Rusçuk bölgesinden gelen 6 aile, daha önce Gökçedağ'ın Çiçekli Yayla mevkiinde Kazan göçmenleri tarafından kurulan Hamidiye Köyünde iskân edildi. Fakat Kazan göçmenlerinin bölgeden ayrılmasıyla birlikte yeniden imar edilen köy, sonradan "Reşadiye" olarak değiştirildi. Ayrıca Kazan göçmenlerinin geride bıraktığı 690 dönümlük arazi, Rupçoz göçmenleri arasında eşit miktarda bölündü.⁶

Rumeli göçmenlerinin bir kısmı, Atranos merkezinde bulunan Hamidiye Mahallesi'nde 20 hane olarak iskân edildi. Maliye Nezareti'nin 11 Nisan 1903 tarihli raporuna göre bunlara muhtelif tohumluk zehair dağıtımı için 1510 gurusluk bir tahsisat ayrıldı.⁷ Bulgaristan'ın Osman Bazarı, Silistre ve Hazargard bölgelerinden gelen göçmenler, Hürriyet Pınarı mahalde 17 hanede 82 nüfus olarak iskân edildi. Burada kurulan köye, Ertuğrul adı verildi.⁸ Yine Bulgaristan'ın Rusçuk ve Şumnu bölgelerinden gelen göçmenler, 21 hane ve 113 nüfus olarak sonradan Letafet adı verilen köyde iskân edildi.⁹ Letafet köyünde iskân edilen diğer Rumeli göçmenlerine dağıtılmak üzere ayrılan 35 kile hinta ve çavdar ile 72 kile

şa'ir ve 12 kile mısırın bedeli olan 2320 gurusun Hüdavendigâr Vilayetince ödenmesine karar verildi.¹⁰

Göçmenler, Hüdavendigâr Vilayetinde farklı bölgelere iskân edilirken yeni hanelerin inşasına devam edildi. Muhacirin Komisyonu'nun 7 Ekim 1906 tarihli raporuna göre, Kirmasti'nin Tepehisar Karyesinde inşası tamamlanan 38 hane, resmen göçmenlere teslim edildi. Ayrıca Bursa Atranos yolu üzerinde Keşişdağı'nda inşa edilen 50 hanelik karye de hizmete açıldı.¹¹

5. Kafkasya'dan Atranos'a Göçler

5.1. Batum Göçmenleri (1895-1897)

Osmanlı literatüründe "Elviye-i Selase" olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum, Berlin Antlaşması'yla Rusya'ya bırakılmıştı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 8 Şubat 1879'da imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre, Elviye-i Selase'de kalan Müslüman ahalinin antlaşmadan itibaren üç yıl içinde emlakını satması karşılığında göç etmesine izin verildi. Nitekim sonraki yıllarda Elviye-i Selase'den Anadolu'ya kitlesel göçler başladı (Orat vd., 2011: 103-105). Batum'dan Bursa'ya gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu Gürcü kökenliydi. Bursa'ya Gürcü göçleri, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Gürcülerin, odunculuk ve kerese gibi işlerle uğraşmasından dolayı Bursa'nın ormanlık alanlarda isken edildiği anlaşılmaktadır. Fakat sonraki süreçte Gürcülerin şehir ve kasaba merkezlerine yerleştiği görülmektedir (Kaplanoğlu & Kaplanoğlu, 2014: 121-125).

Hüdavendigâr Vilayet Makamının Dâhiliye Nezareti'ne sunduğu 18 Şubat 1895 tarihli bir yazıya göre Batum göçmenlerinden oluşan 46 nüfusluk bir kabile, Atranos Kazasında Çatakdere mevkiinde 12 hane olarak iskân edildi.¹² Şura-yı Devlet'in 18 Nisan 1895 tarihli kararıyla burada kurulan köye "Osmaniye"¹³ adı verildi (BOA. ŞD.

⁵ Maliye Nezareti'nin 15 Mart 1903 tarihli raporu. Bkz. BOA. A)MHM. 523/29.

⁶ Hüdavendigâr Vilayeti Defterdarlığı'nın Dahiliye Nezaretine sunduğu 1 Eylül 1910 tarihli yazı. BOA. İDH.1483/34. Ayrıca bkz. BOA. DH. İD. 97/2 ve BOA. BEO. 3805/285313.

⁷ Maliye Nezareti'nin 14 Nisan 1903 tarihli raporu. Bkz. BOA. A)MKT. 522/2.

⁸ Hügavendigâr Vilayeti'nin 23 Haziran 1903 tarihli yazısı. Bk. BOA. İ. DH. 1412-31.

⁹ Hügavendigâr Vilayeti'nin 23 Haziran 1903 tarihli yazısı. Bk. BOA. İ.DH. 1412-31.

¹⁰ Maliye Nezareti'nin 11 Nisan 1903 tarihli raporu. Bkz. BOA. A)MKT. 526/24

¹¹ Muhacirin Komisyonu'nun 7 Ekim 1906 tarihli raporu. Bkz. BOA. Y.MTV. 290/61.

¹² Hüdavendigâr Vikayet Makamının Dâhiliye Nezareti'ne sunduğu 18 Şubat 1895 tarihli yazı. Bkz. BOA. ŞD. 1562/20.

¹³ Hüdavendigâr Vilayeti'ne gerçekleşen Rumeli ve Kafkas göçlerinde kurulan yeni köylerde genellikle Osmanlı Devleti'nin kurucu padişahlarına izafeten "Osmaniye" ve "Orhaniye" adlarının verildiği görülmektedir. Örneğin, Bursa Kazası'na tabi Gözde,

1562/20; BOA. BEO. 623/46657; BOA. DH. MKT. 354/11).

Göçmen köylerinin inşasıyla birlikte mektep ve cami gibi kamu kurumlarının yapılması zorunlu hale geldi. Osmaniye Köyünü gezip gören ve burada akrabaları bulunan İzmir Altıncı Mülhakat Taburu Kumandanı Jandarma Binbaşısı Ahmed Sıdkı Efendi, Sedarete verdiği 23 Ağustos 1897n tarihli bir arızada, barakalarda ikamet eden Osmaniye Karyesi halkının, henüz hanelerini yapamadığı gibi “vecaib-i diniye ve lüzum-u medeni” gibi ihtiyaçlarını sağlayacak mektep ve cami gibi zorunlu kurumları inşa etmeye gücünün olmadığını ve bu köye başka göçmenlerin de gelmesinin kararlaştırıldığını vurgulayarak bu hususta Osmanlı Hükümeti’nden yardım talep etti (BOA. BEO. 999/74857). Ahmed Sıdkı Efendi’nin arızasına cevap veren Hüdavendigâr Vilayeti, Atranos Kaymakamlığı’nın taş ve ağaç gibi malzemelerin mahallince tedarik edilmesinin mümkün olduğunu fakat halkın fakir olduğundan dülger yevmiyesiyle diğer malzemelerin tedarik için gerekli olan 3-4 bin gurusu veremeyeceği yönündeki cevabına dayanarak, göçmen köylerinde inşa edilecek cami ve mektep gibi kurumların köylü tarafından takriben 3-4 bin gurusu inşa edilebileceğini bildirdi. Vilayet Makamı, köylünün bu hususta teşvik edilmesi ve söz konusu ihtiyaçların mahallince karşılanması yönünde Atranos Kaymakamlığı’nı bilgilendirdi (BOA. BEO. 999/74857. Lef 3).

5.2. Kazan Göçmenleri (1894-1895)

Rusya, Kazan (1551) ve Astırhan (1556) Hanlıklarını işgal ettikten sonra Kuzey Kafkasya’da ilerleyişini sürdürmüştü. Kırım’ın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’yla bağımsız olması ve 1783’te Ruslar tarafından işgali, Kafkaslardaki Rus işgalini derinleştirdi. Ruslar, askeri işgalle birlikte bölgede bir kolonileştirme politikasına yöneldi. Rusların asimilasyon ve soykırım

politikalarına direnen binlerce Müslüman vatanlarını terk ederek Osmanlı Devleti’ne sığındı. Bu süreçte Kırım tatarlarıyla birlikte Kazan tatarları da yoğun olarak Anadolu’ya göç etti (İpek, 1997: 274). Bunlardan bir kısmı, Bursa’ya gelerek şehrin değişik kaza ve mahallerinde uygun yerlerde iskân edildi.¹⁴

Kazan göçmenlerinin 15 Temmuz 1894 tarihli bir belgeye göre Atranos’a tabi Gökçedağ Nahiyesinin Çiçekli Yayla mevkiinde iskân edildiği anlaşılmaktadır. Göçmenlerin 11 hanede 51 nüfus olarak oluşturduğu köy, II. Abdülhamit’in adına izafeten “Hamidiye” olarak adlandırıldı.¹⁵ Akabinde imam ve muhtar mühürleri de köydeki yetkililere teslim edildi. Köyün nüfusunun bir yıl sonra 20 erkek ve 23 kadın olmak üzere toplam 43 olduğu görülmektedir.¹⁶ Köyün sakinlerine 1894 yılı itibarıyla “bu sene bir şey zerh edemedikleri ve zaruriyetleri buldukları cihetle” 1896 senesi harman mevsiminde alınmak üzere 500 İstanbul kilesi¹⁷ hınta verilmesine karar verildi (BOA. DH. MKT. 261/9; BOA. MV. 80/112 ve BOA. BEO. 449/33641).

Maliye Nezareti’nin 8 Aralık 1909 tarihli bir raporda Hamidiye Köyü ve halkı hakkında bazı ilginç bilgiler verilmektedir. Rapora göre, köy halkına zahire esmanı olarak verilen ve 1896 yılında alınması kararlaştırılan 3632 gurusluk tahsilat vakti geldiğinde istenmiş fakat köy halkının maişetlerini sağlayamaması nedeniyle köylerini terk ettiği ve geriye 3 haneden ibaret bir köyün kaldığı anlaşılmıştır. Raporda Osmanlı kanunlarına göre arazisini terk eden köylünün arazi haklarının hazineye kalması gerektiği halde söz konusu arazilerin satılmasının uygun olmadığı ve geride kalanların maişetlerini sağlaması gerektiği vurgulanmış, dolayısıyla belirtilen borç kaydının silinmesine karar verilmiştir. Ayrıca köyde kalanlardan rutin vergilerin alınmaya devam edilmesine ve metruk arazilerin hazineye devrine ve esmanın da hazine

Çataltepe ve Derekızık köyleri arazilerinde oluşturulan 80 hanelik Batum göçmeninin oluşturduğu köylerden 50 hanelik olana “Osmaniye” ve 30 hanelik olanına “Orhaniye” adı verilmiştir. Bkz. BOA. İ.DH. 1088/85335.

¹⁴ Örneğin, 1866 tarihli bir belgeye göre 11 hane ve 41 nüfuslu bir Kazan göçmeni, Karacabey ve Tepecik mahallerinde iskân edildiği görülmektedir. Yine 1882-1883 tarihlerinde bir gurup Kazanlının Bursa’nın Mollaarap Mahallesi’ne yerleştirildiği bilinmektedir Bkz. Kaplanoğlu & Kaplanoğlu, 2014: 40 ve 58.

¹⁵ Hüdavendigâr Valiliği’nin Dâhiliye Nezareti’ne sunduğu 31 Temmuz 1895 tarihli yazı. BOA. ŞD. 1563/12. Ayrıca bkz. BOA. DH. MKT. 384/50; BOA. BEO. 660/49459; BOA. İ. DH. 1324/39.

¹⁶ Sadrazam Said Paşa’nın Dâhiliye Nezareti’ne sunduğu 25 Temmuz 1895 tarihli yazı. BOA. DH.MKT. 384/50. Ayrıca bkz. BOA. BEO. 660/49459.

¹⁷ İstanbul kilesi, XVI. Yüzyılda 20 okka, yani 25, 6589 kg. buğday ve un, 23,093 kg. arpa alırdı. 1 eski kile 4 şinike karşılık gelirken, 24 Eylül 1881 tarihli kararname ile 1 yeni kile 10 yeni şinike denk gelmekteydi. Bkz. Kallek, 2002: 568-571.

namına gelir olarak kaydı uygun bulunmuştur.¹⁸

Hamidiye köylülerinin arazilerini terk ederek başka bölgelere göç etmesi üzerine yeni bir idari düzenlemeye gidildi. Hüdavendigâr Vilayeti Defterdarlığı'nın Dâhiliye Nezaretine sunduğu 1 Eylül 1910 tarihli bir yazıda, Atranos'un Gökçedağ Nahiyesinde Çiçekli Yayla'da daha önce iskân edilen 30 hane Kazan göçmeninden 24 hanenin farklı tarihlerde mesken ve arazilerini terk ederek öteye beriye dağıldığı bilgisi veriliyordu.¹⁹

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı sonunda büyük toprak kayıplarına uğradı. Rumeli ve Kafkasya'da azınlık durumuna düşen binlerce Müslüman halk, maruz kaldığı baskı ve katliamlar nedeniyle Anadolu'ya göç etmeye başladı. Rumeli ve Kafkasya göçmenlerinin Anadolu'da en çok iskân edildiği bölgelerin başında Hüdavendigâr Vilayeti gelmekteydi. Farklı iklim ve ekolojik özellikleriyle her türden göçmenin iskanına uygun olan Vilayet, zamanla zengin bir göçmen yerleşkesine dönüştü.

Avrupa'dan Atranos'a gelen göçmenlerin tamamı Boşnak olup, bu göçmenlerin günümüzde Gökçedağ nahiyesi ile Büyükorhan ilçesi dâhilinde yerleştirildiği görülmektedir. Fakat Gökçedağ'da intibak sorunu yaşayan Boşnakların sonradan Büyükorhan'da bulunan Akçasaz yerleşkesine nakledildiği anlaşılmaktadır. Rumeli'den Atranos'a olan göçmenlerin tamamı, Bulgaristan'ın farklı bölgelerinden gelen Türkmenler'di. Bulgaristan'ın Filibe ve Rupçoz bölgesinden gelen göçmenler Gökçedağ nahiyesinde iskân edilirken, Bulgaristan'ın Osman Pazarı, Silistre ve Hazargard şehirlerinden gelenler ile Rusçuk ve Şumnu şehirlerinden gelen göçmenler, Atranos'un merkez mahallerinde iskân edildi. Bu dönemde kurulan Letafet köyü, günümüzde hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Kafkasya'dan Atranos'a olan göçler, Rus istilasına giren Batum ve Kazan bölgelerinden gerçekleşti. Batum'dan gelen Gürcü kökenli aileler, günümüzde

Orhaneli'de Osmaniye adıyla varlığını sürdüren köyde iskân edildi. Kazan bölgesinden Atranos'a gelen tatar göçmenler, Gökçedağ nahiyesinde iskân edildi. Burada kurulan Hamidiye köyünün, geçim sıkıntısı çeken sakinlerinin başka bölgelere gitmesiyle birlikte Rupçoz göçmenlerine tahsis edildiği ve adının da Reşadiye olarak değiştirildiği görülmektedir. Atranos kazası, dağlık yapısı ve ulaşım imkânlarının kıtlığı nedeniyle diğer kazalara nazaran yoğun bir göçe maruz kalmadı. Kazanın Selçukludan beri süre gelen Yörük/Türkmen kimliği, aynı saflıkla günümüze kadar gelmeyi başardı.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadâret Mektubi Kalemi (A}MKT)

BOA. A}MKT. 526/24.

BOA. A}MKT. 522/2.

Sadaret Muhasebe (A}MHM)

BOA. A}MHM. 523/29.

BOA. A}MHM. 521/26.

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)

BOA. BEO. 449/33641.

BOA. BEO. 623/46657.

BOA. BEO. 660/49459

BOA. BEO. 691/51781.

BOA. BEO. 759/56889.

BOA. BEO. 999/74857.

BOA. BEO. 3805/285313.

İdarî Kısım (DH.İD)

BOA. DH. İD. 97/2.

İrade Dahiliye (İ.DH)

BOA. İ. DH. 1324/39.

BOA. İ.DH. 1412-31.

BOA. İ.DH.1483/34.

BOA. İ.DH. 1088/85335.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

¹⁸ Maliye Nezareti'nin 8 Aralık 1909 tarihli raporu. BOA. ŞD.442/9.

¹⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Defterdarlığı'nın Dahiliye Nezaretine sunduğu 1 Eylül 1910 tarihli yazı. BOA.

İ.DH.1483/34. Ayrıca bkz. BOA. DH. İD. 97/2 ve BOA. BEO. 3805/285313.

BOA. DH. MKT. 261/9.

BOA. DH. MKT. 354/11.

BOA. DH. MKT. 384/50

BOA. DH. MKT. 436/6.

BOA. DH. MKT. 1903/27.

BOA. DH. MKT. 1884/94.

BOA. DH. MKT. 428/11.

BOA. İDH.1483/34.

Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF.İBT)

BOA. MF. İBT. 471/21.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

BOA. MV. 80/112.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD)

BOA. ŞD.442/9.

BOA. ŞD. 1562/20.

BOA. ŞD. 1563/12.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)

BOA. Y.MTV. 290/61.

Dündar, F. (2018). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

Gündüz, T. A. (2012) *Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1879-1912*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

İpek, N. (1997). Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 20, s.273-313.

İpek, N. (1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Kaplanoğlu, R. & Kaplanoğlu, O. (2014) *Bursa'nın Göç Tarihi*, Nilüfer Belediyesi, Bursa.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

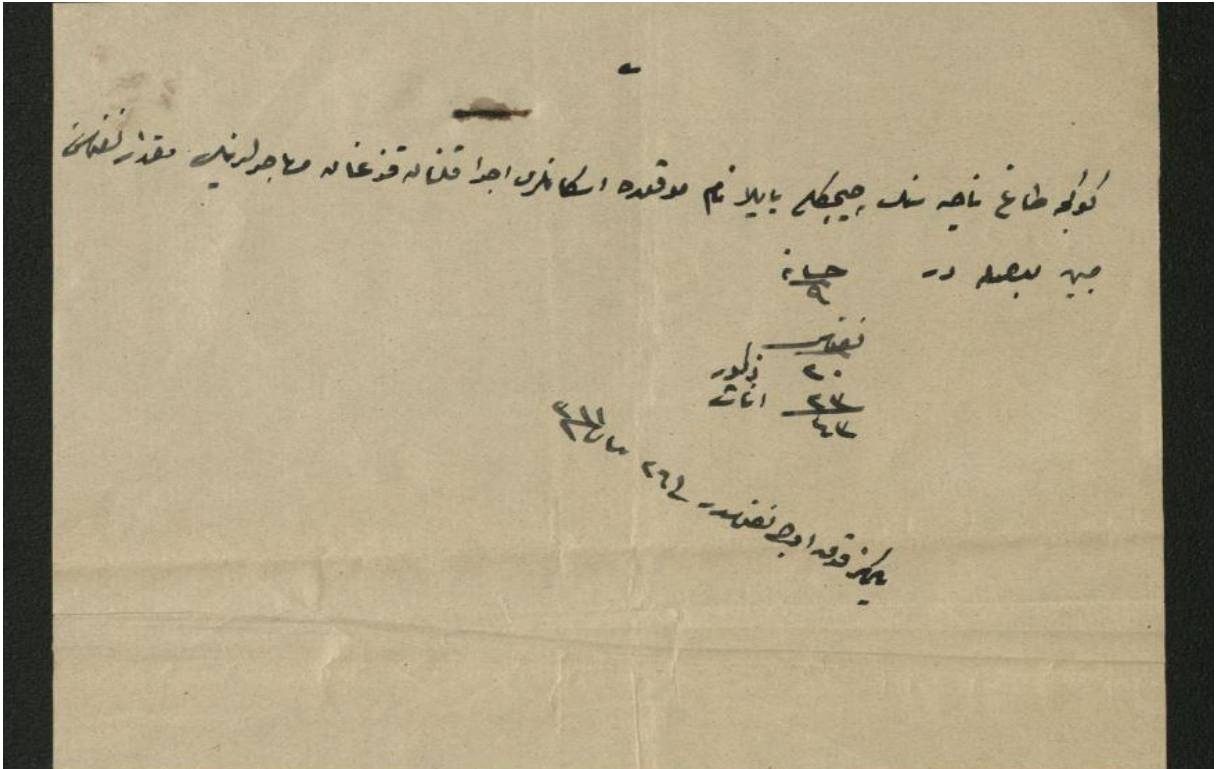
Kallek, C. (2002) "Kile", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt 25, s.568-571.

Orat, J. A., Arslan, N. O. & Tanrıverdi, M. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kafkas Göçleri*, Kars.

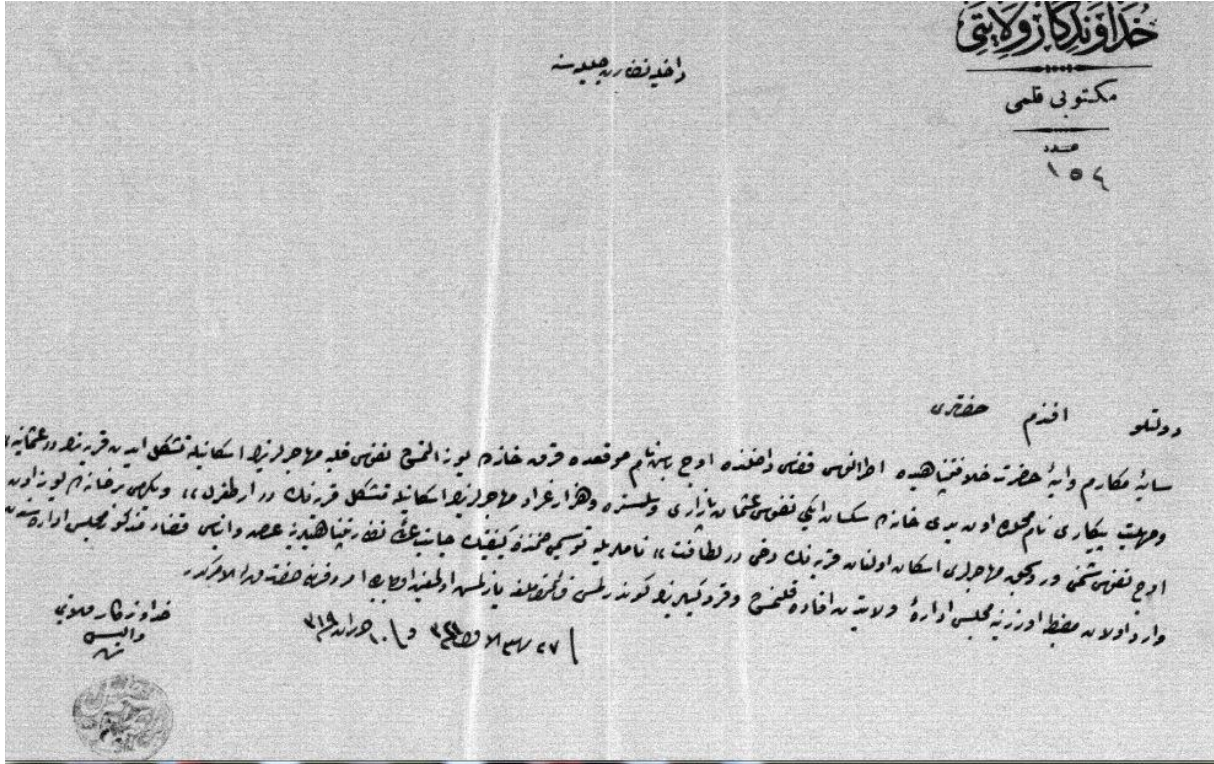
Servet-i Fünun. (1896). No:287, Cilt: 12, 11 Eylül.

Seyhan, Ş. (2014). *Kırım'dan Bursa'ya Göç Eden Muhacirler ve Yerleşme Problemleri (1853-1914)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

BELGE 1. Atranos kazasına tabi Gökçedağ nahiyesinin Çiçekli Yayla mevkinde iskân edilen Kazan muhacirlerinin hane ve nüfus miktarı. (BOA.ŞD.1563/12)

BELGE 2. Atranos kazası dâhilinde Rumeli muhaciri iskan edilen karyelerin isimlendirilmesi. (BOA.İ.DH.1412/31)

با طعم و با جود نذره اولیای الهی نفسی و خفته خانه جنابه نام محمد و اسطانه ابته بزرگ
اوله ایلی خانه و با جود نذره نفعه بیله محمد د-

حسابه
نصفه ۴۴
زکوة ۴۴
انان ۴۴
۱۳۲

۱۳۱۰
۲۲ شاطرا

باز قوه ایلی نفعه

BELGE 4. Atranos kazasının Çatak mevkiinde iskân olunan Batum muhacirlerinin hane ve nüfus miktarı. (BOA.ŞD.1562/20)